

SAKEN SEYFULLİN'İN “KÖKŞETAV” MANZUMESİ VE “TAŞ KESİLME” MOTİFİ

Saken Seyfullin's “Kökşetav” Poem and the “Petrifaction” Motif

Cemile KINACI*

ÖZ

Taş kesilme, insanın, hayvanın, bitkinin veya herhangi bir nesnenin taşa dönüşmesidir. Taşa dönüşmenin çeşitli sebepleri vardır. Taş kesilme sözlü gelenekte sık sık rastlanılan bir motiftir. Taş kesilme motifi Türkiye'de olduğu gibi Türkiye dışındaki Türkler arasında da çok yaygındır. Her Türk boyunda bu motifle karşılaşmak mümkündür. Hatta Türk boylarının sözlü gelenğinde sık sık görülen bu motif, yazılı edebiyatta da işlenmiştir. Eserlerinde bu motifi işleyen şairlerden birisi Saken Seyfullin'dir. Kazak Sovyet Edebiyatının kurucusu olan Saken Seyfullin, yazmış olduğu Kökşetav isimli manzumesinde, halk arasında yaygın olan efsaneleri dile getirirken, taş kesilme motifini de işlemiştir.

Saken Seyfullin'in yazdığı Kökşetav isimli manzumede, sözlü gelenekte yer alan taş kesilme motifinin yazılı bir eserde de işlenmiş olduğu görülmektedir. Kökşetav manzumesi, bu bakımdan önem arz etmektedir. Ayrıca manzumede, halkın hafızasındaki efsaneler, şairin ustaca anlatımıyla dile getirilmiş ve edebilik özelliği de kazanmıştır. Halkın hafızasındaki efsanelerin bir sanatkarın kalemi ile yazıya geçirilmesi, halk kültürüne ait unsurların gelecek nesillere taşınması açısından da önemlidir.

Anahtar Kelimeler

Taş kesilme, efsane, Saken Seyfullin, Kökşetav manzumesi, Kazak Edebiyatı.

ABSTRACT

In folklore, “petrification” is the process by which a human, an animal or a plant is converted into stone. There are many reasons for petrification. It is a common motif in oral tradition. As in Turkey, this motif is also very widespread among Turks living in other Turkic countries. It is highly possible to find this motif in almost every Turkic clan. In fact, as well as its prevalence in oral tradition, this common theme has also been used in literary texts. One of the poets who used this motif in his poems is Saken Seyfullin. Seyfullin, who established the Kazakh-Soviet literature, mentions the petrification motif in his “Kökşetav” poem in which there are legends that are widespread among people. By this “Kökşetav” poem of Saken Seyfullin, this theme of petrification, which is an element of oral tradition, is used in a written literary text. Therefore the poem “Kökşetav” is very important. In addition to this, the legends in the memories of the folk have been narrated with the artistic expressions in this poem, and they deserve to be called “literary”. It is crucially important that oral cultural elements, like legends, are supposed to be transmitted to the next generations through written literary forms by a talented poet.

Key Words

Petrification, legend, Saken Seyfullin, the “Kökşetav” poem, Kazakh literature

Şekil değiştirme, bir efsanede yer alan canlı veya cansız unsurların bir üstün güç tarafından cezalandırılması veya bir felâketten kurtarılması için o andaki şekillerinden daha farklı bir şekle çevrilmesidir. Değişikliğin temel sebebi cezadır; felâketten veya sonu felâkete varabilecek bir tehlikeden kurtarma ikinci derecede kalır(Sakaoğlu 1980: 29). Bu motif, bir kayanın, taşın,

ağacın, dağın, gölün veya bir hayvanın, uzay cisminin vb. menşeyini izah eden anlatmalarda görülen bir motiftir. Şekil değiştirme motifine yer veren efsaneler, daha ziyade bir şeyin sebebini, teşekkülünü, menşeyini izah ederler. Yani “açıklama”, “bildirme” fonksiyonundadırlar. Benzerlerinden farklı olan dağ, taş, ağaç vb. varlıkların menşeyini, yapısını izah etme ihtiyacından doğan bu anlatmalar,

* Gazi Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Araştırma Görevlisi. kinaci@gazi.edu.tr

aynı zamanda dinî, ahlâkî bir karakter de taşırlar (Ergun 1997 cilt I: 167).

Şekil değiştirme motifi içinde en çok görülen alt başlık taş kesilmedir. Taş kesilme, insanın, hayvanın, bitkinin veya herhangi bir nesnenin taşa dönüşmesidir. Taşa dönüşmenin çeşitli sebepleri vardır. Bazen, taş kesilmeye bir beddua sebep olur, bazen günah işleyenler Allah'ın gazabına uğrayarak taşlaşır. Kimi zaman da taş kesilme, bunu dilemekle gerçekleşir. Zor durumda kalanlar, içinde buldukları durumdan kurtulmak için Allah'tan kendilerini taşa çevirmesini dilerler.

Taş kesilme motifi Türkiye dışındaki Türkler arasında da çok yaygındır. Her Türk boyunda bu motifle karşılaşmak mümkündür. Hatta Türk boylarının sözlü geleneğinde sık sık görülen bu motif, yazılı edebiyatta da işlenmiştir. Eserlerinde bu motifi işleyen şairlerden birisi Saken Seyfullin'dir. Kazak Sovyet Edebiyatının kurucusu olan Saken Seyfullin, yazmış olduğu Kökşetav isimli manzumesinde, halk arasında yaygın olan efsaneleri dile getirirken, taş kesilme motifini de işlemiştir.

Saken Seyfullin(1894-1938) Kazak Edebiyatının Sovyetleştirilmesinde öncü rol oynamış bir şair, yazar ve siyaset adamıdır. Kazak Sovyet Edebiyatının ilk örneklerini o kaleme almıştır. Şiirler, hikâyeler, roman, tiyatro eserleri ve edebî incelemeler yazmıştır.

Saken Seyfullin'in önemli eserlerinden birisi de Kökşetav manzumesidir. Kökşetav, Kazakistan'ın kuzeyinde yer alan, tabiat güzellikleri ile meşhur bir bölgedir. Ayrıca, bu bölgeyle ilgili olarak Kazaklar arasında pek çok efsane anlatılır. Halk tarafından da önemsenen

bu bölge Saken'in manzumesine konu olmuştur. Kökşetav manzumesi 1824 mısradan meydana gelen bir manzume-dir. Şair eserinde, Kökşetav'ın göğe erişen çam ağaçlarını, üstleri karla kaplı kayın ağaçlarını, gök mavisini buzların biran olsun eksik olmadığı zirvesini, zirvesine konan kuşlarını, misk gibi kokan havasını terennüm etmiştir. Ayrıca şair, "Okcetpes", "Buvrabay", "Ceke Batır", "Cumbaktas", "Kenesarı Mağarası" gibi yerleri halk arasında anlatılan efsanelerden yararlanarak tanıtmıştır.

Saken'in eserinde dile getirdiği efsanelerden birisi, Ceke Batır dağı ile ilgili olan efsanedir. Şair, bu efsaneye manzumesinde üç dörtlükte yer vermiştir. Saken efsaneyi şu şekilde aktarır: Eski zamanlarda Ceke adlı bir bahadır varmış. Bu bahadır, bir dağa çadır kurmuş ve bu dağda nöbet tutarmış. Bir gün nöbetteyken uyuyakalan bahadır, taş kesilmiş ve o günden bu yana dağ, onun ismi ile yani Ceke Batır dağı olarak adlandırılmış. Saken Seyfullin, Ceke Batır dağı ile ilgili olarak ayrıntılı bir bilgi vermemektedir fakat aynı efsane Metin Ergun tarafından daha ayrıntılı olarak anlatılmıştır (Ergun 1997 cilt II: 623-624). Efsaneye göre, obanın birinde hem çok güçlü hem de çok iyi bir kahraman varmış. Bu kahraman, halkının çektiği sıkıntıyı, fakirliği görüp üzülürmüş. Bir gün, zengin olup halkını kurtarmak niyetiyle yola çıkmış. Yolda başka kahramanlarla karşılaşmış. Genç bahadır, onları güçlerini birleştirip beraber ordu olmaya çağırmış. Tek başlarına düşmana yenilmelerinin kolay, beraberken yenilmelerinin ise zor olduğunu onlara anlatmış. Karşılaştığı bahadırlar onu dinlememişler ve herkes kendi yoluna gitmiş. Düşmanlarla önce

genç kahraman karşılaşmış. Ne kadar güçlü olsa da tek başına kalabalık düşman ordusuyla baş etmesi mümkün değilmiş. Bir süre sonra gücü tükenmiş, olduğu yere yığılmış ve orada taşa çevrilmiş, ebedî bir uykuya dalmış. Bu kahramanın yalnız başına verdiği mücadele sebebiyle, bu dağa Ceke Batır adını vermişler. Kazak Türkçesinde, Ceke Batır; yalnız bahadır, yalnız kahraman anlamlarına gelmektedir.

Saken Seyfullin'in Kökşetav manzumesinde yer verdiği bir diğer efsane Buvrabay efsanesidir. Efsaneye göre; akbaşlı bir buğra Kökşetav'ı kendine mesken etmiş. Burada bulunan bir göle her gün gelip, su içer gidermiş. O günden beri akbaşlı buğranın mesken edindiği gölün adı Buvrabay olarak adlandırılmış.

Ak buğra yıllar boyunca burada yaşamış. Büyük bir iş olacağı zaman önceden sezermiş. Sanki bu işi halka haber vereceği gibi, dağda böğüre böğüre gezermiş. Millet savaşacağı zaman, birisi öleceğinde ya da bir kahraman doğacağında, halk bir felâkete uğrayıp gözyaşı döküleceği zaman, bu buğra Kökşetav'da böğüre böğüre gezermiş. Buğranın bu hâlini gören halk, kurbanlar keser ve ileride olacak işi beklemeye başlamış.

Buğranın kutsal özelliğini bilen halk buğraya asla zarar vermemiş. Büyükler küçüklere buğraya zarar vermemeleri için nasihatte bulunmuş ve böylece buğranın kutsallığı nesilden nesile aktarılmış.

Kazak Hanlarından Abılay Hanın oğlu olan Kasım Sultan, kanı kaynayan bir delikanlıymış. Kendisi gibi bir grup delikanlıyla Kökşetav'a gelmiş. Hepsinin okları, mızrakları ellerinde at üstünde türlü türlü oyunlar sergiliyorlarmış.

Kasım Sultan, buğradan söz açmış. Bu buğraya rastlarsa, nişan alıp onu göğsünden vuracaktı. O sırada ak başlı buğra çıkagelmiş. Buğranın üstü bembeyaz tüylerle kaplıymış. Kasım Sultan buğraya nişan alıp, var gücüyle yayı çekmiş. Buğra böğürmüş, ağzından köpükler saçılmış. Yaralı buğra can çekişerek dağda böğüre böğüre gezmış. Aradan günler geçmiş, ak başlı buğra ortadan kaybolmuş. Ak başlı buğra, başını kibleye dönüp çökmüş, derin bir düşünceye dalmış, gözlerini sınıksız kapayıp taş kesilip kırıdamadan öylece kalmış. Halk, han oğlunun buğrayı vurduğunu duyunca, büyük bir felâkete uğrayacağını düşünmeye başlamış. Çünkü onlar buğrayı, Kökşetav'ın kutsal bir sahibi olarak düşünüyormuş ve bu sebeple buğrayı öldüren Kasım Sultanın soyunun da daima felâkete uğrayacağına inanmışlar.

Bu gün Kökşetav bölgesinde bu buğranın adını taşıyan göl ile beraber, tıpkı çökmüş bir buğrayı andıran taş da bulunmaktadır.

Buğranın taş kesilmesi ile ilgili efsanelere Kırgız Türklerinde de rastlanılmaktadır. Metin Ergun bu efsanelerden ikisini bizlere aktarmıştır. Bu efsanelerden birisi Buğra Bel isimli efsanedir(Ergun 1997 cilt II: 582). Efsaneye göre; Oysul Ata develerin padişahıdır.Yavrusuna söz geçirememektedir. O, kendisini güden sahibini ısırır. Deveci daha buğraya yetişmeden dağın belinde: " Taş olup kal" diye kargış eder. Bunun üzerine buğra orada taş kesilir. Bu yüzden orası "Buğra Bel" adını alır.

Metin Ergun'un aktardığı diğer efsane ise "Deve Taş" isimli efsanedir(Ergun 1997 cilt II: 608-609). Bu efsaneye göre; halkı birlik ve beraberlik içinde yaşa-

yan, insanları birbirine saygılı olan bir yer varmış. Böyle kendi hâlinde yaşayan halkı, bir gün aniden bir kaygı, endişe kaplamış. Nereden geldiği belli olmayan bir deve gelip halkın huzurunu bozmuş. Deve, gözüne ne görünürse ısırp öldürmeye başlamış. Hiç kimse bu deveyi yakalamayı becerememiş. O yurttan bir aksakal yaşarmış, bu aksakal gözünde mührü olan, dilinde siyili olan, kargış edilince kendisine tesir etmeyen bir aksakalmış. Halk toplanıp, deveyi bu aksakala kargışlatmaya karar vermiş. Aksakal: “ Yattığın yerden kalkma, taş ol” diye kargışta bulunmuş. Ertesi gün bakmışlar ki deve yattığı yerde öylece taşla çevrilmiş.

Aktardığımız bu efsanelere bakıldığında, taş kesilen unsurun insan ve deve olduğu görülmektedir. Hem Anadolu hem de Türk Dünyası efsanelerinde insan ve devenin taşla dönüşmesine sık rastlanılır. Bu bakımdan Türk efsaneleri birbirine çok benzemektedir. Ancak anlatılan bu efsanelerde motif ve taş kesilen unsur aynı olsa da bazı farklar da mevcuttur. Bu farklar Anadolu’daki taş kesilme motifinin yer aldığı efsaneler incelendiğinde de ortaya çıkmaktadır.

Kökşetav manzumesinde, gerek Ceke Batır efsanesinde gerekse Buvrabay efsanesinde taş kesilmenin sebebi açık değildir. Bu iki efsanede taş kesilmeye ne bir beddua sebep olmuştur, ne Allah’ın gazabı söz konusudur ne de taş kesilmeyi dileme vardır. Ceke Batır düşmanla mücadele edemeyecek kadar yorulur ve olduğu yerde taş kesilir. Buvrabay ise, Abılay Hanın oğlu Kasım Sultan tarafından vurulunca taş kesilir. Her iki efsanede de taş kesilmeden önceki hakim duygu üzüntüdür. Ceke Batır, kar-

şılaştığı yiğitleri birlik olmaya çağırır, onlar bu teklifi kabul etmezler ve Ceke Batır düşmanla tek başına mücadele etmek zorunda kalır. Tek başına kalabalık düşmanı yenmesi mümkün değildir. Birlik olup düşmanı mağlup edemediği için derin bir üzüntü duyar ve orada taş kesilir. Buvrabay efsanesine baktığımızda da han oğlu tarafından vurulan kutsal buğra, büyük bir üzüntü duyar. Çünkü buğra, halka tesir edecek önemli bir durum olduğunda tıpkı bir baksı gibi bağıra bağıra dolaşır, halkı uyarıyordu. Halkı korumaya çalışıyordu. Oysa han oğlu tarafından vuruldu. Bu bir bakıma buğranın korumaya çalıştığı insanoğlunun ona ihanetiydi. Han oğlunun vurduğu buğra, büyük bir üzüntü içinde yere çöktü ve orada taş kesildi.

Saken Seyfullin, Buvrabay efsanesini aktarırken, Kazak Hanı Abılay ve onun oğlu Kasım Sultan hakkında rejim gereği olumsuz görüşler dile getirmektedir.

Kırgızlar arasında bilinen Buğra Bel ve Deve Taş efsanelerinde ise taş kesilmenin sebebi, insanlar tarafından yapılan kargıştır. Bu durum Anadolu efsaneleri ile Türk Dünyası efsanelerinde görülen bir benzerliktir.

Anadolu efsanelerinde de develerin taş kesilmesine rastlanılır. Ancak bu efsanelerde genellikle develer geri plandadırlar. Taş kesilen develer ya gelin alayı içindedirler ya da bir tüccarın kervanındadırlar. Sahiplerinin taş kesilmesi sebebiyle onlar da sahipleriyle beraber taş kesilirler. Bu bakımdan Kazak ve Kırgızlardaki develerin taş kesildiği efsaneler Anadolu’dakilerle farklılık gösterirler. Kazak ve Kırgızlardaki efsanelerde develer asıl kahramandır.

Sonuç

Türk Dünyası efsanelerindeki ortak motiflerden birisi de taş kesilme motifi- dir. Bu motif hemen hemen her Türk boyunun efsanelerinde karşımıza çıkar. Türk boyları bu motifi kendi sözlü gele- nekleri içinde değişik şekillerde işlemiş- lerdir. Sözlü geleneğe has olan taş kesil- me motifi zaman zaman yazılı edebiyat- ta da dile getirilmiştir. Kimi şairler ve yazarlar, bu motifi yazdıkları eserlerde işlemişlerdir. Bunlardan birisi de Kazak Sovyet edebiyatının kurucusu sayılan Saken Seyfullin'dir. Saken Seyfullin'in yazdığı Kökşetav isimli manzumede, sözlü gelenekte yer alan taş kesilme mo- tifinin yazılı bir eserde de işlenmiş oldu- ğunu görüyoruz. Saken'in yazdığı Kökşe- tav manzumesi, bu bakımdan önem arz etmektedir. Ayrıca manzumede, halkın hafızasındaki efsaneler, şairin ustaca anlatımıyla dile getirilmiş ve edebîlik özelliği de kazanmışlardır.

Sonuç olarak, Türk Dünyasının ortak bir motifi olan taş kesilme motifi bazı farklarla Saken Seyfullin'in Kök- şetav manzumesinin iki efsanesinde de yer almaktadır. Bu, halk kültürüne ait unsurların gelecek nesillere taşınması açısından önemlidir.

KAYNAKLAR:

- ÇORUHLU, Yaşar (2002); *Türk Mitolojisi- nin Anahatları*, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul.
- ERGUN, Metin (1997); *Türk Dünyası Ef- sanelerinde Değişme Motifi I-II*, TDK Yay., An- kara.
- GÜNAY, Umay (1998); "Masal", *Türk Dün- yası El Kitabı*, c.3, TKAE, Ankara, s: 425-438.
- GÜNAY, Ünver (2003); "Türk Halk Din- darlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dinî Ziyaret Yerleri", *Erciyes Üniversitesi İlahi- yat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 15, s: 5-36.
- KAKIŞEW, T.(Yayına Hazırlayan) (1994);

Säken Seyfullin Kökşetav: Cır- Dastandar, Ca- zuwşı, Almatı.

KOÇ, Kenan, A. BAYNİYAZOV ve V. BAŞ- KAPAN (2003); *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Akçağ, Ankara.

MAKAS, Zeynelâbidin (2000); *Türk Dünyasından Masallar*, Kitabevi, İstanbul.

ORKUN, Hüseyin Namık (1943); *Türk Ef- saneleri*, Cumhuriyet Basımevi, İstanbul.

ÖGEL, Bahaeddin (1971); *Türk Mitolojisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

ÖNDER, Mehmet (1966); *Anadolu Efsane- leri*, TKAE, Ankara.

PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali (1971); *Efsaneler*, TDK Yay., Ankara.

QIYRABAYEV, Serik(1974); *Säken Seyful- lin Ömiri men Tvorçestvolıq Colı*, Cazuwşı Bas- pası, Almatı.

SAKAOĞLU, Saim (1980); *Anadolu- Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsane- lerin Tip Katalogu*, Kültür Bakanlığı Yay., An- kara.

SAKAOĞLU, Saim (2004); *101 Anadolu Ef- sanesi*, Akçağ Yay., Ankara.

SAKAOĞLU, Saim (2004); *101 Türk Efsa- nesini*, Akçağ Yay., Ankara.

SEPETÇİOĞLU, Mustafa Necati (1967); *Türk-İslâm Efsaneleri*, Yağmur Yayınevi, İstan- bul.

SERİK, Qıyrabayev (1974); *Säken Seyful- lin*, Cazuwşı, Almatı.

SEYFULLIN, Mäcit(Yayına Hazırlayan) (1970); *Qızıl Sułqar*, Cazuwşı, Almatı.

SEYİDOĞLU, Bilge (1985); *Erzurum Efsa- neleri*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

SEYİDOĞLU, Bilge (1998); "Efsane", *Türk Dünyası El Kitabı*, c.3, TKAE, Ankara, s: 417- 424.

TANYU, Hikmet (1987); *Türklerde Taşla İlgili İnançlar*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara.